

Осип Назарук періоду роботи над книгою. Обкладинка книги.

Др. Осип Назарук

До Бакоти вражіння з подорожі до українських Помпеїв

Хто був на Поділлі, а не бачив Бакоти, того можна зачислити до категорії людей, які були в Римі, а не бачили Ватикану.

Трьох нас виїхало до Бакоти дня 22 серпня с. р. ранком. Про Бакоту знали ми тільки, кілька можна знати з нашої щойно розроблюваної історії: що в ній був монастир, оден з найстарших на Україні, що скеля, в якій він викопаний, осунулася в Дністер, що Бакота, так само як Ушиця, належала колись до Галицького князівства, що вона була столицею Понизззя¹, що тут було гніздо опозиції проти галицького короля Данила і що з упадком Галича упала і Бакота, що довго підтинала галузь, на котрій сиділи.

З великою цікавістю їхали ми до цієї старовинної місцевости. Простір між Кам'янцем і Дністром дуже слабо заселений (в порівнянні з Галичиною), скрізь поля і поля. Лісів не видно. Шляхи пільні й дуже важкі: вічно то вгору, то вділ. Особливо під Китайгородом шлях важкий, що коні ледве порожній віз можуть тягнути: треба йти пішки. Військо, яке хотіло б остати без артилерії, повинно посуватися на Китайгород².

Переконаємося, що народ вспів уже познакомитися з галицьким військом; по дорозі селянки давали нам молока і грошей не хотіли приймати. Про галицьке військо висказувалися з похвалами.

Жара страшенна. Стаємо, щоб викупатися в якійсь річці. До нас підбігають два малі гарні пастушки: оден літ коло 10, другий 12. Вдаємося з ними в розмову. Ми питаємо дітей хто вони: «Чи жиди, чи ляхи?». «Ми українці». — відповідають резолютно малі хлопчики. Ми дуже здивувалися, що національна свідомість дійшла вже навіть до дітей у забутих селах глибоких ярів. Відкіля це тут взялося?

В дальших селах знаходимо розв'язку цієї загадки: по роздоріжжях сторожа галицьких військ, обідрана, але бадьора й дісциплінована. Здоровить нас як на початку війни і домагається пропусків. Від командантів довідуємося, що освідомлювання населення робить добрі поступи. Думаємо про свою Галичину і про те, що її полки стояли тут ще за часів існування нашої старої держави.

З задуми будить нас вид. Я досі не можу собі з'ясувати який він: веселий чи сумний, величний чи бідний? Він такий: перед нами немов велетенська корона, зложена з зелених гір, порізаних білими лентами. Лісів на них нема, тільки трава. А ці білі ленти й смуги, то нагі обривисті ребра гір. Головну основу цієї корони з гір становить округла висока гора, подібна до великанської шапки. Як вона називається? Питаємо стрічних селян.

— «Теремець, — інші відповідають, — Терема, а там напроти неї, троха ліворуч, де стоїть хрест на найвищій скелі, то — Бакинська гора³. Там старий монастир. Під нею село Бакота...»

Якою ж старістю віє від цих імен! Які ж спомини виринають перед нами! Ми в долині Дністра, в центрі його Пониззя, за яке галичане боролися століттями. Може тут, на Теремці, стояли літні тереди галицьких князів, володарів Бакоти. Може тут вперше спочивали на нашій землі візантійські княгині, що плили Дністром до Галича (в торговельній Ушиці мусіло бути надто гамірно). Може тут перебувала свою першу ніч на українській землі матір Ярослава Осмомисла. Вона була з роду візантійських цісарів Комненів⁴. Сюди вона мусила їхати в Галичину, щоб стати княгиною «на Галичі, Перемишлі, Звенигороді й Теревовлі, володаринею Ряшева, Сянока, Ушиці й Бакоти...»⁵ Який же чудовий мала вид з цієї гори!

Але ми відкладаємо відвідини Теремця до повороту. Бо тягне нас Бакота. Так, немовби тут у воздуху остало те, що тягнуло до неї століттями наших прочан-богомольців. Не задержуючись, з'їздаємо вниз. Віз оставляємо у священика і, не вступаючи до його дому, йдемо просто до старого монастиря. Селяни перестерігають нас, щоб не виходити за високо, бо румуни стріляють із-за Дністра. Але годі. Бути в Бакоті і не бачити докладно монастиря це ще більш гупо, чим бути на Поділлі і не бачити Бакоти. Йдемо стежкою вгору. Ліворуч вузький високий яр, як сотворений для задуми. Спочиваємо тут. Пізніше пополудне пересуває вже по нім предтечі вечірнього сумерку. Кілько наших монахів, князів, бояр і простих мирян відпочивало тут зі своїми турботами!

Йдемо даліше. Нагло виринає перед нами вид на Дністер (якого ми досі не бачили навіть з гори). Дністер в цім місці такий тихий як озеро і як озеро замкнений. Опісля виринають перед нами два його плеса, немов два озера. Ще хвилина ходу попід святу гору — і ці два дністрових плеса лучаються в велику срібну підкову, немов шойно виковану. Ця підкова навіть не здригнеться. Лежить на тлі зелених левад і гір бесарабських — лежить мов загублена, забута...

Очей відірвати годі. Але ноги немов самі йдуть даліше, попід скелю, високо над Дністром. А ще вище над нами теж скеля, довга-довга, скупо поросла тут і там хирлявою деревиною, мов череп старої людини останками волосся. Тільки наша стежина густо закрита зеленою. Вона досить широка, місцями рубана в скелі і така біла, як свіжа домовина. На долі видніє пристань і вузька стежина вгору. Хто не йшов уже нею вгору! За дев'ять віків кілька трагедій лучилося тут! Кілько князів з золотими підковами і кілька бідних старців в подертих одягах, кілька здорової молоді і кілька калік ішло сюди — до свого Бога. Хто зна, чи передтим не було тут і поганської святині? А в нашій літературі нема ні одної повісти про цю гору, хоч вона може дати просто незглибний матеріял...⁶

Йдемо даліше. Нагло перед нами виринає площа, на ній ліворуч при самій скелі мала деревляна церковця зі скромною кришею з чорних деревляних дахівок. Над нею золочений хрест, а на ній надпис: «Храм Всемилоствитого Спаса». По обох боках церковці входи до печер у скелі. Вхидимо до них. Видно виразні сліди кам'яних засув і викопані в скелі домовини для усопших: і по смерті хотіли остати в цім чудовім місці ті, що жили тут. Церков ця зачинена. Йдемо даліше стежиною і заходимо попри малу дзвіничку до невеликої каплиці з чудовим жерелом: ключ чистої як слеза води б'є з гори і паде в чотирокутне кам'яне корито. Вода така чиста, що видно найменчий камінчик на дні. П'ємо. Незвичайно смачна. Не дивниця, що народ приписує їй лічничі прикмети. Я теж переконався про її скорий вплив на здоровля: п'ючи, не міг я скоро відірватися від неї і захрип порядно.

Вузькою стрімкою стежиною ідемо на сам верх майже по нагій горі. Раз ураз оглядаємося на бесарабський беріг. Але ніхто не стріляє. Вийшли на верх. Вітер свище. Перед нами камінеюми. Хтось видирав відси величезні рівні квадрати тесаного каменя. Хто і коли? На горі бачимо печеру, яка сягає аж над Дністер. В голові крутиться, як подивитися в цю глибіню. Чудове місце до трачення людей.

На горі починається рівне поле. Тут мабуть був колись укріплений город. Тепер стоять рядами снопи в копах — а біля них мужик, той, що перетриває всіх володарів і всі наїзди. Підходимо до нього. Старий. Інтелігентне лице. Вдаємося в розмову. «Ех, — жалується, — коби вже раз настав хтось, кого мусіли б ми слухати. Я ще панщину робив, а не було так зле, як тепер». Оповідас, що тут провадив розкопки проф. Антонович⁷ (правильно назвав фамілію!) і відкрив на самім верху гори кістки якоїсь нашої княгині з дорогим перстнем на пальці.

Подем вертаємо в село. Бакинська гора з її видами і споминами зробила

на мене сильніше вражіння, чим навіть Київсько-Печерська Лавра. Може своєю скромністю, може своїм поетичним положенням, а може тим, що вона міцно зв'язана з історією моєї вузкої батьківщини — Галичини. І все те мимо того, що ми не бачили нутра старинної церковці, що напів вкопана в скелю.

Вернувши полем у село, попросили ми місцевого священика, о. Косьму Телесницького, показати нам нутро тої церковці. Взяв ключі й пішов з нами. Радо йшли ми вдруге на цю гору. Не знула нас. По дорозі показав нам о. Косьма ще одно чудове жерело на цій горі. Щойно по його поясненнях зрозуміли ми найбільшу трагедію цього місця. Воно перебуло багато нападів і багато трагедій, було навіть місцем осідку розбишацької банди.

Але найбільша його трагедія полягала в тім, що гора з печерами розколюлася і зсунулася в Дністер, засипаючи все так, що і її сліду не було ніякої людської праці. Щойно в останніх часах, ідучи за вказівками старих літописей і народних переказів, відкопано старий монастир, чи радше тільки його частину (бо друга часть зсунулася в воду). З церкви заховалася вже тільки олтарна часть з камінним вівтарем. Найбільша дорожнеча цієї церковці це кований в каміні образ Матері Божої з XII ст. Ми оглядали його. Ніс стертий, але вид гарний. Поганить його тільки нове золочення кругом, виконане якимсь «знавцем», котрому справедливо належало б ся за це «діло» 25 шамполів. Теперішній батюшка знаменито розуміється на тім, що старинностей не вільно «прикрашувати», бо тільки своїм дійсним виглядом викликають вони вражіння. При розкоп'ї відкрито ще олов'яну чашу, залазний хрест і и. Річи та багато костей в нішах печер, які народ розтягав: кого боліла голова — брав череп, кого нога — кістку з ноги і т. д., аж поки всіх оставших костей не зібрали в одну нішу й не закрили перед побожними віруючими⁸. Це побожне грабування старинної церкви відбувалося особливо масово кожного 1 серпня ст. ст., бо тоді народ сходиться тут на прощу й залягає всю гору та й стає навіть на леваді по другім боці Дністра і слухає богослуження. Движиму стіну церкви на той час відсувається і народ бачить із-за Дністра в глибині гори кам'яний старинний вівтар, який викликає дуже сильне вражіння.

Наші міністерства мистецтва і культури повинні скоро заопікуватися цим преінтересним пам'ятником минувшини — українських Помпеїв.

Вже було темно, як ми вернули зі Святої Гори до дому батюшки й хотіли їхати ще 2 верстви до Теремця. Але матушка оглянула вже своїм хазяйським оком наші коні й запротестувала. Ми остали в її гостиннім домі на ніч. Почалася розмова, яка довго тривала і була дуже інтересна. Про українську мову і церкву, про українське духовенство по обох боках Збруча, про школу, в якій досі не завели загального примусу, про селянство й про поміщицькі двори говорили ми. Але над усіми турботами поважного як пророк священика панують дві: 1) турбота про печерну церкву в Святій Горі і 2) турбота про парохіяльний дім, розбитий без причини румунськими гарматами. Батюшка журився тим, що не має фондів на укінчення нової церкви й мусить правити в старинній. А це дуже шкодить цій перлі нашої минувшини. Чому? Бо народ,

особливо в зимі, як надихає, то стеля й кам'яні стіни старої святині покриті льодом, починають таяти і такий дощ ллє на всіх, як надворі. Це розкладає кам'яне нутро святині. Вона щораз більше вітріє й нищиться на очах — одинока в своїм роді святиня. А румуни час до часу стріляють з гармат на село. І людям доступу до ріки не дають. На дністрових островах не дають косити трави. Словом — розкіш.

Ми вписалися в книгу гостей Святої Гори. На жаль, літописи її не бачили, бо о. Косьма згадав нам про неї запізно. Має в ній бути інтересна записка про галицького ігумена Григорія, який відновив Бакинський монастир. Літопись називає його «святим чоловіком, якого не було перед ним, ні по нім не буде». За його часів сей монастир мав імення «св. Архистратига Михаїла»⁹. Хто і чому змінив старе імення церкви, невідомо.

Я засипляв під вражінням найбільшої трагедії, яку переживала Бакота. Може український читач, який знає докладно про всі вибухи Везувія, про трагедію Помпеїв, про Кракатао а не знає своїх трагедій, — схоче на мить зайнятися цєю і представити собі її в уяві: місце: Свята Гора над Дністром, час — невідомий: або в часі нападу, або в часі великих дощів, або — щонайстрашніше із-за контрасту — в часі чудової погоди. Густо заселена гора з церквами й дворищами бояр, з укріпленими замками — починає тріскати й осуватися вниз, засипаючи всіх і вся, що в ній і на ній жило. І тихо стає на гамірній колісній горі. Тільки смерть по ній тихо ходить і глухі перекази блукають по околичних селах, про «монастир за залізними дверима, за 12 брамами...»

Є перекази, що в Бакинській горі є ще невідкопана соборна церква з часів могутности Бакоти. В самій Бакоті і на її полях викопують при кожній нагоді масу людських костей і всяких старих річей¹⁰. Так — посмертна історія українських Помпеїв щойно починається.

Раненько ми поїхали до м. Старої Ушиці, положеної теж над Дністром у віддаленні 12 верств від Бакоти. Це стара торговельна пристань над Дністром, але з її мешканців ніхто нічого не знає про її минульність¹¹. Навіть благочинний (декан), до якого я вступав, умів мені сказати лише те, що стара церква в Ушиці стояла там, де тепер угол подвір'я нової церкви й угол огорода паракліяльного дому при гостинці. Була це очевидно церква пристані, як Ілії в Києві. Може розкопки дали б щось інтересного. Хто і відкіля боронив цього міста? Мабуть на горі Пужевка (де є два жерела, але з поганою водою) стояв замок. Ми з трудом видрапалися на цю майже нагу гору з синім, зеленим, червоним і білим камінням. На її верху орне поле. Там чудове місце для цілого города з укріпленнями. Але мужики, яких ми там застали, не знали про жадні сліди старих окопів, мурів, льохів. Не уміли також оповісти нічого про недалеку гору Корманську — стрімку, білу, скелісту. На Пужевці знайшов я інтересну крем'яну стрілу, про долю якої оповім при кінці. Недостача яких-небудь переказів про пам'ятки Старої Ушиці (ми розпитували мужиків, міщанок, жидів) дасться може пояснити тим, що цей торговельний город був основніше руйнований чим Бакота, а населення та винищувано, що зірвалася нитка традиції.

Зі Старої Ушиці вернули ми пополудни до Бакоти й поїхали до села Теремці, щоб оглянути гору Теремець¹². На ній є нові окопи з часів цієї війни. Але всі селяни, яких ми питали, стверджували згідно, що на Теремці є й «дуже старі сліди». Ліземо на гору. Вона виглядає на округлу, але в дійсності на неї так трудно вилізти, як на перший лучший карпатський верх (дорога в об'їзд за довга). Ні ліса, ні дерев на ній нема, тільки трава. Скрізь по ній розкидані сірі скелі, врослі в землю, різної форми й величини. Мається вражіння, що гіпопотами й крокодили вигріваються на ній до сонця. Особливо інтересні дві системи цих сірих скель, якби створені на два форти для захисту головного терену на самім верху гори. Одн з цих скельних системів, що стоїть ліворуч, оглядаємо докладно: перед ним округла скеля, виглядає як потворно велика білярдова куля. Блище — значна кількість дрібного каміння, неврослого в землю. Воно виглядає так, якби зсунулося з цієї скельної системи, де колись служило за підмурівку. В хвили, як сперечаємося, чи це дрібне каміння походить з підмурівок, чи воно «з природи» тут накидане — тов[ариш] нашої прогульки знаходить між цим камінням жорновий камінь з виверченою в середині дірою, вже звітрілий зі старости. На цей безсумнівний доказ, що тут було людське житло, суперечка затихла. Ми забрали дорогий доказ і підступили до самих скель. Тут відкрили ми дальші сліди людської праці, а саме довгі фрамуги в скелях, де мусіли стояти кам'яні стовпи, що піддержували підмурівку. В однім місці викована в камені стопа.

Виходимо на шпиль. Очевидно тут мусіла стояти якась будівля. Але від тоді минуло тільки часу, кілька його треба, щоби звітрів камінь від жорен, який ми постановили дарувати українському державному університетові в Кам'янці. Вид звідси трудно описати. Недалеко гори: «Кремінець» і «Комарівська». Дві верстви від Теремця — Свята Гора Бакинська. Між ними чудова півокругла долина, яка мусіла колись бути великим заливом Дністра. Тепер тут поле рівне як стіл. А там далі Дністер тихий і поважний, як старий мужик, що онде йде верхами. Підходимо до нього. Сивий, трьоха похилений, але такий бадьорий, що немов репрезентує силу, яка перетриває всіх наїзників. Здоровимось й питаємо кілька йому літ.

— Сімдесят.

— Чи є тут на сій горі якісь старі сліди?

— Є чотири ями, де стояла віха. Вона стояла тут ще перед Аполіоном (Наполеоном), що приходив сюди війною.

— Від кого чув про цю «віху»? — питаємо.

— Від свого діда.

— А на що цієї «віхи»?

— Нею давали знак, як ішли татари, тоді «віху» запалювали і вона горіла.

— А що ви, батьку, скажете на цей «камінь»? — показуємо йому жорна.

— То з жорнів. Але тепер таких жорнів нема.

— Які ж тепер є?

— Більші.

— Чи не знаєте ви ще про якісь старі сліди на сій горі або на сусідній?

— Там, — показує рукою, — в колодівським лісі є старі могилки¹³. І ще в однім місці є, — знов показує напрям.

— А жерело на цій горі є?

— Є, на збочи. — показує.

Ми пішли оглядати чотири ями. Дійсно є. Виглядають так, немовби тут щось запалося в чотирьох місцях. Пробуємо витягнути бодай одну каменюку. Годі, занадто вросла в землю.

Сонце зайшло і сумерк вступив на гори — тихо, як монах у темній киреї. Бакинська гора немов омлівала в півсні і мертва тиша залягла корону з гір кругом старої столиці Пониззя. Велика череда чорних і білих овець ішла по узбіччі княжої гори, де колись стояли тереми наших володарів. Ішла з паші, як татари по грабунку.

Чи це дійсно княжа гора? Крім того вище сказаного вказують на це ще й назви околичних сел. Старі свідки того, що тут була колись інтендантура княжого двора, — Колодівка, Козодави¹⁴, Раколупи¹⁵, Студениця¹⁶ і т. п. Подібні назви зустрічаємо постійно кругом княжих столиць. Старі свідки натурального господарства тих часів. Поміж скелями Теремця засвітив вечірний вітер, мов голос завзятого батька Ярослава Осмомисла: «Се аз Володимерко син Володарев, внук Ростиславов, князь на Галичи, Перемишлі, Звенигороді і Теробовлі, володар Ряшева, Ушиці й Бакоти...»

А де ще докази на це? В землі. Там їх неперебрана сила. Тільки що ми не мали змоги доручити ученим вишукати їх. Археологом нашим був мужик, темний з вини царату. Той самий мужик, що під свободою розуміє свобідний виріб самогонки, що ділиться з сусідом панськими зеркалами, причім розбиває їх на прах, що перед фотографією поміщика світить свічку, щоб стати таким багатим як поміщик, що нищить овочеві дерева в зразкових садах...

Мій фірман, якому я дав тим часом сховати кам'яні жорна з Теремця і крем'яну стрілу з гори Пужевки, порадився з моїм денщиком і старе жорнове колесо розбили. Хотіли переконатися чи воно міцне, як оповідали мені. А крем'яну стрілу теж розтовкли — на кресила. Я вчас пригадав собі, що коли вчений чоловік міг казати озолотити старинний образ Матери Божої, то невчений селянин міг розбити старе каміння. Він не рзуміє вартости його як пам'ятки. А ми інтелігенти не пояснюємо їм цього.

Український державний університет в Кам'янці одержить від нас в дарі розбитий камінь старинних жорен з княжої гори¹⁷. Ми зв'язали його мідяним дротом. Може він лекше впаде в очі молоді й пригадуватиме їй, що треба учити народ шанувати рідну старину.

Примітка: До знайдених пам'яток, які даруються музеям, треба все дописати: хто, коли, де і при якій нагоді знайшов їх. Без такої метрики річ мало має вартости для науки. — О. Н.

Того ж автора

вийшли окремими книжками і брошурами в українській мові:

1. Що то є суспільні кляси, боротьба кляс, пролетаріят, буржуазія, капіталізм і організація.
  2. Суд Олекси Довбуша.
  3. Про карпатських опришків.
  4. Про вшехполяків, їх історію, теорію і таємну організацію.
  5. Новомальтузіянська теорія.
  6. Хроніка руху укр. академічної молоді.
  7. Що то є нарід або нація.
  8. Як називається наш Рідний Край і нарід.
  9. Формальні проблеми української державности.
  10. За що боремося (нарис устрою України).
  11. З кривавого шляху У.С.С.
  12. Слідами Укр. Січових Стрільців.
  13. Над Золотою Липою.
  14. Готама Будда.
  15. Князь Ярослав Осмомисл, укр. історична повість з 12 ст. в 2 томах (нагороджена найбільшою конкурсною премією галицької «Просвіти»).
  16. Огні Срібної Землі (про Спижську Землю).
  17. Проти орд Джингісхана, укр. істор. повість з 13 ст. в 2 том.
  18. Ескізи зі школи життя.
  19. Історія України, видає «Союз визв. України».
- Приготовляється до друку:
20. Роксоляна, улюблена жінка Сулеймана Великого завойовника і законодавця (істор. повість з 16 ст. про салтанку з укр. роду).

Примітки й коментарі:

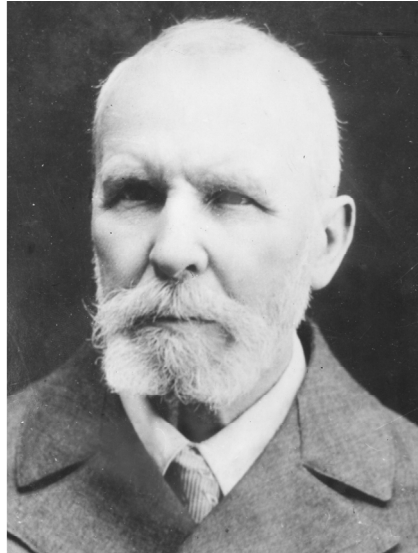
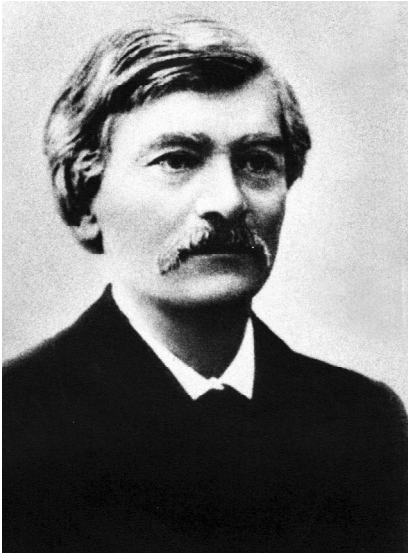
1. Пониззя – південна частина сучасного Західного Поділля. За твердженням О.Л.Баженова “в класичному розумінні серцевиною Пониззья... є басейн Середнього Подністров’я, як південно-східна окраїна Галицько-Волинської держави”. У XIII ст. центром Пониззья була літописна Бакота.

2. Китайгород – село Ушицького повіту (нині – Кам’янець-Подільського району). Перші згадки про поселення відносяться до початку XVII ст. За твердженням деяких дослідників (Ян Потоцький та інші), на його місці знаходилося місто Метоніум, позначене на карті Птолемея II ст. н.е. У середині XVII ст. в Китайгороді побудовано замок, що перетворило його на стратегічний пункт. Власниками Китайгорода були Потоцькі, Кроковські, Грабовські, Резвові, Пржелуські. У селищі річка Тернавка утворює глибокий яр, через який проходить важка та небезпечна дорога, саме тому О. Назарук писав, що військо, яке хоче залишитися без артилерії, повино їхати через Китайгород.

3. Осип Назарук у творі Бакинською називає Бакотську гору.

4. Комніни – династія візантійських імператорів (1057–1059, 1081–1185 рр.), яка походила з Комни (Мала Азія). Імператорами з цього роду були Ісаак I (1057–1059), Олексій I (1081–1118), Іоанн II (1118–1143), Мануїл I (1143–1180), Олексій II

Дослідники Бакоти В.Б. Антонович та Ю.Й. Сіцинський

(1180–1183), Андронік I (1183–1185). Останній з них був скинутий з престолу внаслідок змови малоазійської знаті і страчений. Однак твердження Осипа Назарука дещо сумнівне, оскільки матір Ярослава Осмомисла не походила з роду Комнінів. За висновками Татішева, угорськими джерелами та генеалогічними дослідженнями дружиною Володимирка Володарковича та матір'ю Ярослава Осмомисла була Софія – донька угорського короля Коломана від першого шлюбу, сестра угорського короля Іштвана II і зведена сестра Бориса, сина Єфимії Володимирівни.

5. На час правління Володимирка Володарковича та Ярослава Осмомисла на Пониззі згадується лише Ушиця під 1144 роком. Перша згадка про Бакоту датується 1241 роком і пов'язана з опозиційним до Данила Галицького боярином Доброславом Суддичем, який захопив Бакоту і волость.

6. Здогадка Осипа Назарука про існування в Бакоті язичницького культового центру підтверджена розкопками археологічної експедиції під керівництвом І.С. Виокура.

7. Антонович Володимир Боніфатійович (1834–1908) – український історик, археолог, археограф, громадський діяч. 1883 року відвідав Бакоту та розкопав курган на вершині Білої гори. У липні 1891 та серпні 1892 рр. разом з Ю.Й. Сіцинським та М.С. Грушевським проводив розкопки Бакотського монастиря. Інформацію про Бакоту В.Б. Антонович виклав у працях “Путевые очерки Подолии”, “О скальных пещерах на берегу реки Днестра” та брошурі “Бакотский скальный монастырь”.

8. Під час розкопок, які проводив священник Е. Праницький з місцевими селянами, поховання в монастирі були розграбовані, жоден кістяк не мав анатомічного порядку,

Копії фресок з Бакотського монастиря.

а в багатьох похованнях не вистачало частин скелету, які рознесли селяни. Щоб припинити це пограбування, було вирішено скласти кістяки в одну з ніш і закрити їх.

9. Осип Назарук пов'язує відновлення Бакотського монастиря з галицьким ігуменом Григорієм, а також стверджує про те, що монастир був на честь св. Михайла, спираючись на наскельний напис: “Григорий воздвиг место се. Благослови Григория игумена давшего силу св. Михаилу”.

10. Твердження О. Назарука про численні знахідки речей та кістяків поблизу Бакоти, що вказувало на існування поселення, було підтверджено розкопками археологічної експедиції під керівництвом професора І.С.Винокура.

11. Стара Ушиця – одне з найдавніших поселень Пониззя. Розташована на березі річки Дністер. Вперше в літописах згадується під 1144 роком, коли входила до галицьких володінь Володимирка Володаровича і під час війни останнього з Всеволодом Ольговичем була захоплена союзником Ольговича Ізяславом Давидовичем (“повернув йому [Володимирку. – Авт.] Всеволод Ушицю й Микулин”). Знову Ушиця згадується під 1159 роком, коли місто взяв в облогу Іван Берладник. У подальшому до 1436 року відомостей про Ушицю немає. Належала Карачевським та Яцимирським. З другої половини XVII ст. була королівським володінням і центром Ушицького староства. 1795 року стала повітовим містом, але 1826 року повітовий центр перенесено в містечко Літнівці, яке перейменували на Нову Ушицю, а Ушиця стала Старою. На сьогодні більша частина літописної Ушиці затоплена водами Дністровського водосховища.

12. Теремці – село Ушицького повіту (сучасний Кам’янець-Подільський район). Багато дослідників сходяться на думці, що, будучи передмістям Бакоти, в Теремцях розташовувалися княжі теремі, звідки власне і назва. Вперше в документах згадується 1388 року. Під владою Речі Посполитої поселення було королівським маєтком. Біля села розміщена гора Теремець, на вершині якої був насип каміння — залишки давньої будівлі (ймовірно стіни), а біля її підніжжя – давній некрополь та печера. На сьогодні Теремці затоплені водами Дністровського водосховища.

Залишки скельного монастиря (сучасне фото).

13. Колодівка – село Ушицького повіту (сучасний Кам'янець-Подільський район). Розташована неподалік Бакоти.

14. Козодавинці – село розташоване неподалік Бакоти. До 1795 року належало до королівських володінь. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 15 серпня 1966 року перейменоване на Каштанівку.

15. Раколупи – правильна назва Раколупці. Село Ушицького повіту (сучасний Кам'янець-Подільський район). Були присілком села Чабанівка. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 15 серпня 1966 року перейменовані на Барвінкове. Рішенням Хмельницького облвиконкому від 21 березня 1984 року Барвінкове вилучено з облікових даних через затоплення водами Дністровського водосховища.

16. Студениця – одне з найдавніших поселень Пониззя. Вперше згадується 1388 року. 1432 року володарем Студениці був Конрад Кемлич, а далі – його нащадки. 1493 року в поселенні було лише “2 дими”, а 1530-го обезлюднене внаслідок татарського нападу. 1633 року замок та поселення були захоплені військами Абази-паші. Знищувалося містечко також у період турецького панування 1672–1699 рр. та в 1702 р. У подальшому Студениця належала Потоцьким, Садовським, Мошинським, Шембекам, Лідерсам, Гарачинецьким. Вже в XIX ст. у містечку та його околицях траплялися численні археологічні знахідки. Рішенням Хмельницького облвиконкому від 27 жовтня 1981 року Студеницю вилучено з облікових даних через затоплення водами Дністровського водосховища.

17. Найімовірніше жорна були передані Кабінету мистецтв Кам'янець-Подільського державного українського університету, яким завідував Юхим Сіцінський. Осип Назарук був особисто знайомий з Ю. Й. Сіцінським, оскільки вони разом входили до Архівної комісії.